

szolgák uraik elhagyásával magyarázza. A népköltemény a történeket a valóságba bele-
 ágyazva írja le, amikor a két főhősnek módja adódik arra, hogy az országon kívül menedéket
 keressenek. A lehetőségek közül felmerül: menedéjog kérése a pápai udvarnál, illetve a *hor-
 vát földeken* lévő Csáktornyára való szökés. Történeti tény viszont, hogy a két főúr 1671 áprili-
 sában indul el kegyelmet kérni Bécsbe I. Lipóthoz, akiket a császár Bécsújhelyen azonnal börtö-
 nbe vettetés, majd április 30-án kivégeztetés. A népi ének tanúsága szerint a muraközi vár
 alatt kifeszített, fehér sátrakat *Nadazi* (Nádasdy) meglátva szívesen magához invitálja őket, s
 „pobratimjaint”, azaz fogadott testvéreit vörösborral kínálja. A népi szerző a következő sorok-
 ban eltér a történelmi hűségtől, ugyanis Nádasdy Ferenc alakjáról valótlan tényeket közöl, mi-
 szerint ő a szökevényekre vonatkozó császári elfogató levél megérkezéssel elfogatja társait.
 Nadazi teljesíti a császári parancsot, s a két horvát főurat a bécsi császári udvarba kíséri, akik
 azonban az út során előtte még megszállnak *Tantipuhović* várában. *Tantipuhović* az elfogott fő-
 urak fejét veszi, majd a hír eljut Bécsbe, aminek hallatán:

*Car se čudi i zemlja se tresse,
 Da pogibu dva sina sokola
 Bane Zirniski i kneze Trzaski,
 Ki su mnogo Turak pogubili,
 Mnoge bile grade pridobili.*

*Bámul a császár, s megremeg a föld,
 A két szürke sólyom halálán,
 Zrínyi bánén és Trzaski hercegén,
 Akik sok törököt veszejtettek,
 Sok fehér várat meghódoltattak.*

Nádasdy Ferenc maga fedti fel a császár előtt az összeesküvést, de Lipót Bécsben őt is kivé-
 geztette. A népi énekes *Tantipuhovića* véreskezű alakjáról szól, ám nevében vélhetően az össze-
 esküvő és történeti személy Tattenbach nevét kell keresnünk, akire a császár helyett a gyilkos
 szerepe volt kiosztva.

Az összeesküvést megtorló I. Lipót császár pedig megmarad továbbra is jó császárnak, pon-
 tosabban a vérpadon bekövetkezett eseményekről, s az azokról mit sem tudó figurának.

A földrengés bekövetkezte az előidézett katasztrófa állapotára utal.

Frankovics György

Felhasznált horvát nyelvű irodalom:

Bogišić, Rafo: Hrvatski kajkavski pisci (I–II.), Zrinski i Frankopani u hrvatskoj knjizevnosti. Zagreb, Forum 1997. 1–2. sz.; *Kurelac, Miroslav*: Prilog Ivana Luciusa povijesti roda Zrinskih i njegove veze s banom Petrom Zrinskim, Zbornik Hist. Zavoda JAZU. Zagreb, 1977. 8. szám; *Novalić, Duro*: Madarska i hrvatska Zrinijada. Zagreb, 1967.; *Sojat, Olga*: Hrvatski kajkavski pisci, II., PSHK, 15 Zagreb, 1977.; *Vončina, Josip*: Ozaljski jezični krug. Radovi zavoda za slavensku filologiju, 10. köt. Zagreb, 1968.; *Pet stoljeća hrvatske knjizevnosti*. Zagreb, 1970.; *O jeziku Ozaljskog kruga*. Filologija, 7. köt. Zagreb, 1971.; *Jezično-povijesne studije*. Zagreb, 1973.

Emlékek a felsőbányai apácázárdáról¹

Felsőbánya szerényen húzódik meg az 1443 m magas *Gutin* hegység lábánál. Nem tudjuk pontosan mióta létezik. Büszkék vagyunk 1329-ben először említett városi rangjára, amikor *Asszonypataka* (*Nagybánya*) és *Középhegy – Mons Medius – (Felsőbánya)*, mint közös bíró alatt élő hatóságok szerepelnek.

A várost keletkezése óta a bányászat jellemzi. Talán II. Géza idejében, vagy IV. Béla korában alapították, a már itt művelt színesfém bányászat miatt. Mint királyi birtok, a szatmári vár-
 hoz tartozott a XIII. század derekáig. 1347. március 1.-i kiváltságlevelében Nagy Lajos ki-
 rály egységes alapokra fektette a bányászati rendtartást. 1452-ben a városba látogatott *Hu-
 nyadi János*. Megvette a templom orgonáját, vételárul a város minden arany- és ezüstbányá-
 jának haszonbérét a római katolikus templomnak ajándékozta.

Kiváltságleveleket adományozott a városnak: *Mátyás király* (1465), *II. Lajos* (1523), *I. Lipót*
 (1689), *III. Károly* (1713), *Mária Terézia* (1741), *I. Ferenc* (1795).

Hiltner Ferenc

¹ Elhangzott 1999. szeptember 3-án Felsőbányán, a V. Partiumi Honismereti Konferencián. (Szerk.)

A XX. század közepéig Felsőbánya örökös kisváros volt a környező városi településekkel való összehasonlításban, meghúzódva a Zazar-patak völgyében, s különösebb terjeszkedési vágyai sem lehettek. Megmaradt annak, amit a századok reá mértek: kis bányászváros a Gutin, Rozsály hegységek, Fekete-hegy, Bányahegy szorításában. Földrajzi helyzetéből adódóan Felsőbánya nem dűskálhatott különösebb építészeti alkotásokban, a városba érkező idegen mégis találkozhat néhány középülettel, melyeknek múltjában évszázados történelmi események emlékei húzódnak meg. Ilyen a mai városházának műemlékké nyilvánított, 1739-ben újjáépített erődszerű épülete; a római katolikus templom (1858); a római katolikus plébánia (1773); a református templom (1890); a Kálvária kápolna (1848); a volt bányahivatal; az egykori Korona vendéglő emeletes épülete és a katolikus temetőben épült kápolna.

Van azonban a városnak egy jeles egyházi intézménynek helyet adó olyan patinás épülete, melyről indokolt kiemelni is megemlékezni, hiszen fennállásának 109 esztendeje alatt igen fontos szerepet töltött be a város ifúsága nevelésében és a település lakosságának életében. Ez a *felsőbányai apáczárda*, a római katolikus egyház által létesített oktató-nevelőintézet, mely napjainkban is a város egyik legszebb épülete. Mint e városnak szülötte és ezen intézménynek egykori növendéke is, nagy örömmel vettem a hírt, hogy az V. Partiumi Honismereti Konferencia színhelye Felsőbánya lesz, alkalom arra is, hogy a bányavároska nemzedékeket váltó fiatalágának oktatásában és nevelésében oly rangos helyet bíró intézmény is említve legyen és megkaphassa méltó helyét a város fontosabb, tárgyasított emlékeinek sorában. (A város látképe a hátsó borítón látható.)

Az 1452-es év igen jelentős volt Felsőbánya történetében. Hunyadi János kormányzó (1446–1453) Felsőbányán időzvé, a katolikus templom orgonája annyira megtetszett neki, hogy azt megvette az egyházi hatóságtól és Zólyom várába szállíttatta. Kárpótlás gyanánt a város összes arany- és ezüstbányáinak haszonbérét a templomnak ajándékozta. Ezt az átengedett tizedet nevezték „urburának”, melyekből az idők során óriási tőke gyűlt össze és ez alapozta meg a napjainkban is meglévő egyházi intézményeknek a felépítését.

Az évszázadok során jócskán akadtak buktatók is a város társadalmi életében. Vallásfelekezeti ellentétek, viszályok osztották meg az amúgy is heterogén összetételű lakosságot. A római katolikus egyház igen komoly ellenfelet talált az egyre terjedő reformációban és ez később, főleg a XVII. században sok bajt és belső háborúskodást hozott Felsőbányára is. A XVIII. század derekán a katolikus hívek száma már oly nagyra növekedett a városban, hogy új plébániának felállításához fogtak, melyet maga a szatmári püspökség is sürgetett. Az 1773. évben létesült az új plébánia, majd a következő évszázad közepén felépült a napjainkban is meglévő, díszes kéttornyú templom, melyet 1858. augusztus 15-én fel is szenteltek. És mivel ismert volt Szent István magyar királynak ama intézkedése, hogy minden templom mellé iskolát kell „állítani” – most már gondolkozni lehetett azon, hogy a felsőbányai katolikus egyház saját iskolát is építsen.

A helyi egyháztanács ezen nemes szándékának megvalósítását bizonyos egyházmegyei hatásköri és területi átrendezések is kedvezően befolyásolták. Ugyanis a régebbi katolikus egri püspökség területének keleti részéből 1804-ben megalakult a Szatmári Egyházmegye, melynek püspöki főhatósága egyértelműen kimondta, hogy a felsőbányai római katolikus egyházközösséget meg kell erősíteni. A helyi egyháztanács nem is halogatta döntését. A leendő zárdának alapkövét 1887. augusztus 15-én Hazslinszky József apát, felsőbányai plébános tette le az akkori Fő utcának azon a helyén, ahol valamikor a *Felső fogadó* épülete állott. Az emeletes, tornyos épület három év alatt elkészült. A templom pénztára által épített díszes, római katolikus fiú- és leányiskolát, valamint internátussal bíró intézményt 1890 őszén adták át rendeltetésének. Az oktatás beindulásakor két tanítónő és öt irgalmas nővér tevékenykedett. Az elemi fiúiskolában négy világi tanító is működött. Korabeli okmányok szerint, az egyházi fiúiskola tanítóit részben Felsőbánya városa, a kisdudóvodát és a leányiskolát a templom pénztára tartotta fenn.

De hát, kik is voltak ezek a tisztelendő nővérek, akikre ezen új intézmény vezetését bízta? Honnan jöttek ide a hegyek közé dugott és a szomszédos nagybányaik által csúfondárosan „korpavárosnak” nevezett – Felsőbányára? Mely egyházi rendnek voltak „egyenruhás követői” és milyen feladatok ellátására volt elhivatottságuk?

A felsőbányai egykori apácázárda

Ezek az apácák egy 350 évvel ezelőtt, Dél-Franciaországban alapított, Páli Szent Vincéről elnevezett rend tagjai voltak. Fogadalmukból adódóan hármasszavuk tartalma adta meg hivatásuk irányzatát: *alázatosság, egyszerűség, szeretet*. Ismeretes, hogy az 1804-ben alapított Szatmári Egyházmegye életében milyen jelentős szerepe volt Hám János püspöknek. Nagyértékű egyházi alapítványok fűződnek a nevéhez, melyeknek sorában említhető az 1842-ben elkészült szatmári zárda épülete, mely már fogadhatta az Ausztriából érkező apácákat, akik ott tanultak és felkészülten érkeztek új „anyaházukba”. Így aztán a Páli Szent Vincéről elnevezett Szatmári Irgalmas Nővérek Kongregációjának népszerűsége, ismertsége és hírneve egyre terjedt az országban és évek múltával egyre-másra alakulnak fiókházai a különböző városokban, így 1895-ben Felsőbányán is.

Csaknem hetven esztendeje annak, hogy kisiskolásként léptem át a zárda épületének kapuját, ahol szerény, de ünnepélyes keretek között, egyházi és világi személyek fogadták nagy szeretettel a leendő elsőosztályosokat. Ezen esemény örökké emlékezetes maradt számomra már csak azért is, mert engem – a nagyon is megilletődött kisfiút –, az egyik apáca kézenfogott és barátságos, bátorító szavak kíséretében odavezetett az első padhoz és leültetett. Sohasem feledtem el ennek az apácának erőt adó kézszorítását, aki engem segítve, velem együtt tette meg az első botladozó lépéseimet abban az új közegben, mely éveken át második otthonom-má és későbbi ismereteimnek tudás-bölcsőjévé vált. Ennek a bátorító kézfogásnak ünnepélyes hangulata elkísért életem útjain, elszakíthatatlan érzelmi kapcsolatot jelentve köztem és a zárda intézménye között. Ma is büszke vagyok arra, hogy a zárdában járhattam iskolába, mely ifjúságomnak egyfajta „lelki műemléke” maradt, s melynek patinás falai között – gondolatban – még ma is nagy tisztelettel járok.

Mert ezek az apácák alig pihentek. Tanítottak, neveltek, intézményünk fenntartását elősegítő munkát is végeztek. Imádkoztak, de emberi dolgokkal is foglalkoztak, igyekezve szorosabban tenni kapcsolataikat a város bányász lakosságával is. És ez utóbbi nem volt könnyű dolog, hiszen a bányászhajlam sajátossága egy bizonyos fokú zárkózottság: a bányász nem szívesen barátkozik senkivel, vagy ha mégis, akkor csakis fajtájabelijével, csakis bányászhoz közeledik. Régebbi időkben a bányászok nemigen tartottak kapcsolatot a lakosság iparos rétegével, hi-

szent tudták, hogy azok őt – a földalatti bányamunkást – lenézik. Még kevésbé közeledett az úgynevezett „városi urakhoz”, azokat meg is vetette.

Ezt a „szakmai gögőt” igen nehéz volt enyhíteni, esetleg megtörni, pedig annak társadalmi szükségességét a zárda apácai is érezték. A kedvesnővérek ismerték viszont a jezsuita rend tanárainak jól bevált gyakorlatát, akik nevelési rendszerükben fontos szerepet tulajdonítottak a művészeteknek. Ezért is törekedtek az iskolai színjátszás elterjesztésére is. Ugyanis az iskolai színelőadások és egyéb rendezvények jó alkalmat szolgáltattak az intézmény és a szülők, valamint a lakosság egymásközi, továbbá a város elöljárói közötti kapcsolatoknak kialakítására, ápolására. A zárda apácai is követték ezt a jól bevált gyakorlatot. Az 1920-as években a zárda épületének tornatermét alakították át színházteremmé, magasított színpaddal, külön öltözői bejárattal, elmozdítható színpadi kulisszákkal és megfelelő világítóberendezéssel. A színpadon aztán a legnagyobb egyetértésben együtt szerepeltek az iparosok, az értelmiségiek és a bányászok iskolás gyermekei. A nézőtérben sikerült egymás mellé ültetni a gyermekek szüleit, akik egymás közelségében szót válthattak, megelégedve esetleges ellentéteikről. Ezekben a zárdai színelőadásokon – ha rövid időre is – létrejött bizonyos konszenzus a város társadalmának egyébként elkülönülésre hajlamos rétegei között.

Feltétlenül beszélni szükséges arról a morális hatásról is, mely a zárdaintézmény létéből és működéséből sugárzott az ott tanuló gyermekekre és rajtuk keresztül a szülőkre. A zárda belső életét meghatározó rend, tisztaság, a virágokkal díszített, hosszúgyertyás kápolna áhítattal párosuló, megnyugtató hangulata, a hosszú folyosók csendje mindenkor hatással volt az ott tanuló gyermekekre és az odalátogató idegenre. A zárdán belüli élet szépsége és lelki értéke, a nővérek csendes élete, több felsőbányai leányt vonzott az apácai hivatáshoz. A szatmári anyaház nyilvántartásában mintegy tíz Felsőbányáról származó nővér neve található.

Az évtizedek múlásával, a vallásos hitnek és a tudásnak, a partiumi részek legszélére telepített „várát” sem kerülték el a máramarosi és a Kelet-Kárpátok felől érkező természeti erők rongáló hatásai, melyek viharos szelek, esők, tartós havazások formájában idővel javítást igénylő nyomokat hagytak a zárdaépületen. És mint ilyenkor lenni szokott: az egyházközösség pénztára üres volt. Csökkentek jövedelmei, urburát már nem kapott, egyházi adó is alig esőrgedezett, maga a város is szűkmarkúan tudott adakozni. Pedig egyre sürgősebbé vált az épületnek belső és külső tatarozása, fűtési, világítási, vízszelvényi munkáknak elvégzése. Volt eset, hogy téli időszakban a gyermekek naponta hazulról hoztak néhány darab aprított fát, hogy a tanteremben fűteni lehessen. Dr. Czumbel Lajos akkori plébános, felhasználva hazai és széleskörű külföldi ismerettségét, segítséget, anyagi támogatást kért és kapott a lerongyolódott egyházi intézmények rendbehozatalára. Így újlhatott meg a zárda épülete is – hosszabb időre.

A természeti erők rongálhatták az egyházi intézmények és templomok falait, de az időközönként megváltozott államhatalmi és társadalmi viszonyok semmilyen értelemben nem tudták kikezdeni a szellemi és lelki alapokat. Az apácák elhivatottsága akkor is töretlen maradt, amikor a körülmények számukra nem voltak a legkedvezőbbek.

Az első világháborút követő új államvezetés megvonta az egyházi középiskolák nyilvánosságát. Ezen korlátozás a felsőbányai zárda működését is érintette. Az apácák csak az állam nyelvén taníthatták középiskolás magántanulóikat, akiket aztán más városok (Nagybánya, Máramarossziget) állami gimnáziumaiba vittek vizsgáztatásra. A zárda apácai – mint pedagógusok is – kiállták ezen idők kihívását és kemény próbáit.

Vajon mi volt az a szellemi többlet, amivel ezek az apácák rendelkeztek? Mit lehetett az a „plusz”, amit oktató-nevelő munkájuk adott a gyermekeknek, az állami iskolák nyújtotta azonos tevékenységhez képest? Tapasztalati válaszuk egyértelmű: mindenekelőtt a gyermekléleknek legapróbb részletekbe menő ismerete és megértése, kellő intelligenciával párosuló lelki mélység, mely szerető odaadásban, segítőkészségben és kitartó munkában nyilvánult meg. Fáradságot nem ismerő életvitel, precíz szakmai tudás, a gyermekekkel való foglalkozásban való jártasság, emberszeretet. A vallásos életnek szelidsége, megnyugtató harmóniája, melynek hatása magatartásukon is tükröződött.

A felsőbányai zárda életében intézményi működése során adódtak nyugalmas esztendő is, de a második világháborús évek eseményei, majd az azt követő állampolitikai változások nem maradtak hatás nélkül az egyházi intézmények működésére, a szerzetesi rendek életére. Hamarosan jelentkeztek az egyház- és vallásellenes tendenciák. Az 1948-as év kósza hírei előre-

vetítették az egyházi iskolák várható államosítását. Városunk apácai is nyugtalanságban éltek, sejtették mi készül ellenük. A modern idők keresztényüldözésének víziója nyomasztotta akkori életüket, de hát abban az időben már nem léteztek „katakombák”, ahol menedékre lehettek volna a hatalom üldözése elől.

1948. június 26-án számukra is eljött a végzetes nap. Ezen a napon a zárda apácai a Gutin hegységben voltak kiránduláson. A késő délutáni órákban, az országúton hazafelé jövet kapták a hírt, hogy a zárdát – tehát az otthonukat – államosították és hatósági közegek leltároztak fel mindent az épületben. A tisztelendő nővéreket sokkolta a hír és félelmükben akkor este nem is mertek otthonukba menni, hanem a Bányahegy aljában lévő Kiskákásra mentek és egy Barkóczi Veronika nevű asszonynak a házában húzódtak meg néhány napig. A hatóság meghagyott ugyan részükre bizonyos helyiségeket, melyeket használhattak, de az iskolában már nem taníthattak. Felajánlották nekik a tanítási lehetőséget abban az esetben, ha levetik rendi ruházatukat, de a nővérek erre nem voltak hajlandók. Ezt az ideiglenes állapotot szüntette meg az egyházi rendek felszámolásáról intézkedő újabb kormányrendelet. Ezzel elkezdődött az egyházi személyeknek otthonaikból való kiűzetése és szétszórátása, rendi ruházatuktól való megfosztása. Apácáinknak is el kellett hagyniuk a zárda épületét. 1949 őszén költözni kényszerültek és már polgári ruhában a Bakó kisasszonyok emeletes házában lettek átmenetileg menedékre. De még ekkor is zaklatott volt életük, félve az internálástól, hiszen az említett évben a vallás és képviselői elleni üldözés, a kitelepítések réme, országszerte tombolt.

Az államosítással a zárdaépület változatlanul az ifjúság oktatásának állami intézménye maradt, de a korábbiaktól már igen eltérő tartalommal. A világi hatalom sürgősen lebontatta a házikápolnát és leparancsolta a keresztet is az épület toronytetejéről. Tantervi programjából tudatosan hiányzott a lélek nevelésének szándéka. Igaz, hogy napjainkban is állanak még a zárda falai, de hiányoznak belőle az alázatosság és az egyszerűség szeretetének leányai, a „hit fellegvárának” egykori katonái.

A felsőbányai apácázárda nem műemlék jellegű építmény, nem nemesi udvarház, vagy régi kastély, mely a történelmi évszázadok természeti és politikai viharaitól sebzett falaival büszkélkedve hirdetné egykori lakóinak kőbevésett hírnevét. Ilyen építménnyel Felsőbánya nem rendelkezik. A zárda épülete mégis jelképes fellegvéra maradt a tudásnak és a hitnek, mely falain belül kiapadhatatlan szerető igyekezettel nevelte a város ifjú nemzedékeit.

Napjainkban még állanak a zárda falai, melyek között a múltban mindig történtek szívet-lelket megmozgató, csodával felérő események. Úgy hiszem, hogy az igazi csoda napjainkban csak akkor fog bekövetkezni, ha a város egéről távozó Napnak fénysugarai visszaneznek majd a zárdaépület tornyára visszahelyezett kereszt aranyozott ágaira.

És akkor – egy új történet kezdődhet.

Pain Lajos

Pest–Buda sajtója a leányok neveléséről, a XIX. század elején

Hazánkban a nők művelődési jogaiért vívott küzdelem már az 1790-es években megindult. Nálunk is, ugyanúgy, mint Angliában, röpiratok jelentek meg,¹ amelyek azt hangsúlyozták, hogy a nők kizárólag akkor élvezhetnek majd a férfiakéval azonos jogokat, ha neveletésük is hasonló lesz. Később, a XIX. század első évtizedeiben a megélénkülő polgári fejlődés, és részben talán a hazai és külföldi nőemancipációs törekvések hatására a magasabb fokú nőművelés nálunk is társadalmi szükségletté kezdett válni. Ehhez azonban ekkor még nem álltak rendelkezésre megfelelő színvonalú intézmények. Az alsóbb néprétegekhez tartozó leányok az

¹ *Bárany Péter*: A magyar Anyáknak az Ország-Gyűlésére egybe gyűlt Nagyai a magyar Atyák elejébe terjesztett alázatos kérések. Pesth, 1790.; *Pálóczi Horváth Ádám*: A Magyar Asszonyok Prókátora a Budán összegyűlt Rendekhez. Pesth, 1790. és Uo. A Férfiak felelete az Asszonyokhoz. Pesth, 1790.